

Balázs Géza

Az online tér hatása az írott és beszélt magyar nyelvre

Szakmai ismeretterjesztő összefoglaló

0.A tanulmány egyéni innovatív megállapításai

- (1) Generáció, nyelv, „felgyorsult” nemzedék, technológiahasználati tudás szerinti generációs felosztás
- (2) Gyorskultúra, felgyorsult kommunikációs, nyelvi változások
- (3) Agyi plaszticitás és technológiai plaszticitás összefüggése
- (4) Beszéd/írás napjainkban kialakult többszintűségének rendszere
- (5) A betű- és képirás változásai, evolúciója (emotikon, emodzsi, mém)
- (6) Harmadlagos szóbeliség, harmadlagos írásbeliség (web3, technológiai szingularitás, poszthumán)

1.Bevezetés az internet filozófiájába és társadalmi (kommunikációs, nyelvi) hatásainak kutatásába

A téma tudományos alapja a McLuhan által felismert és elterjesztett technológiai determinizmus, másként a technológia társadalmi konstrukciója: azaz, hogy mit okoz a technológia a társadalomban, és az ember hogyan vélekedik erről. Az online tér beszédre és írásra gyakorolt hatása nem szakítható el technológiai, társadalmi és kulturális folyamatoktól. Ezért a témát kulturális antropológiai keretbe ágyazva érdemes megközelíteni, és csak utána rátérni a nyelvi jellemzőkre. Az elméleti keret – mivel az új technológia kapcsán maga az ember változik - értelemszerűen fölvet nem pusztán kommunikációelméleti, hanem az informatikai technológia jelentősége folytán (internet)filozófiai kérdéseket.

A kultúra újabb, Spengler szerint végső szintje a technikai civilizáció. Azóta már tovább is léptünk, és itt a küszöbön technológiai szingularitás. Már most így hívják a mesterséges intelligencia (MI) megalkotása után létrejövő technikai fejlődésnek azt a korszakát, amikor az emberi intelligencia és technika a szingularitás előtti ésszel felfoghatatlan mértékben túlhaladottá.

Jelenleg a több néven is nevezett digitális világban, társadalomban élünk. Számos megnevezéssel közelítünk a témához: informatikai, technokulturális forradalom (fordulat, korszak, társadalom); egyik jellemző alkotórésze kapcsán ikonikus, vizuális vagy képi fordulatnak (kornak), látványtársadalomnak, új reneszánsznak. A korszak technológiai kiindulópontja kétségtelenül a képi világ eluralkodása volt: kezdve a (színes) televíziók nagymértékű elterjedésétől. A második lépcső már a globális tömegkommunikációs forradalom: a műholdas és kábeltelevíziós technikákkal, kicsit később a mobiltelefon megjelenésével, majd pedig beköszöntött az informatikai fordulat: a digitalizáció és az világháló (internet) világa, amelynek már szintén több részre osztható, és amelynek központi eszköze az okostelefon (újmédia) lett.

A legújabb technológiai korszakokat így lehetne csoportosítani:

Időszak	Technológia
1970-es évek	televízió képi fordulat
1980-as évek	tömegkommunikációs fordulat (műhold, kábeltelevízió)

1990-es évek	informatikai fordulat (mobiltelefon, internet)
	web1 információs internet
2000-es évek	web2 közösségi internet
2020-as évek	web3 szemantikai, bionikai, MI internet (technológiai szingularitás?)

Az új világ jellemző tapasztalatai: újfajta ismeretszerzés (tanulás), munkavégzés, szövegalkotás, politika, esztétikai tapasztalat. Számunkra ebből a legfontosabb az újfajta szövegalkotás.

- Az internetes világ szövegtípusai: mikrotartalom: a szöveget és képet (mozgó képet, hangot) egyesítő kis terjedelmű, rövid idő alatt megtekinthető, meghallgatható dokumentum. Klip, e-mail, cset, mms (MMS). Linkelt, mikrotartalmak hálózata; makrotartalom: e-könyv-olvasók, iPad segítségével bármilyen tartalom elérhetővé válik.

2. Generációk és internet

Kétségtelen, hogy a technológiák társadalmi és nyelvi hatása kezdetben elsősorban generációs (nemzedéki) kérdésként jelentkezik. Ennek oka, hogy az új technológiák iránti érzékenység leginkább a legfiatalabb nemzedékben él. Ennek élettani alapja az agyi plaszticitás. A fiatal agy rendkívüli plaszticitása teszi lehetővé a gyors tanulást, ebből következőleg az eszközhasználat gyors elsajátítását is. Ezért nem véletlen, hogy a 2000-es éveket követően felélénkültek a generációs elméletek, s az újabbak kivétel nélkül a technológiához kötik egy-egy nemzedék jellemző viselkedési mintázatainak forrását. Először ezt a rendkívül divatos megközelítést, annak kommunikációs vonatkozásait vázlatosan bemutatom, azután pedig ennek kritikájaként bemutatom saját megközelitésemet

Rendkívül népszerűek az X, Y, Z – technológiai generációs – meghatározások és leírások. A különböző, évtizedekhez kötött generációs-felfogások azonban nem tűnnek alkalmasnak a mai kor jelenségeinek megragadásához. Hiszen már legalább 40 éve nem az a döntő, hogy ki milyen forradalmi technológiába születik bele, mert mindenki beleszületik az új technológiába, vagyis egységes technológiai hatás éri őket. Ebből a szempontból érdemes összevonni 40 éves kor alatt a generációkat C (connection) vagy „kütyüs” generáció (netgeneráció, netnemzedék). **Tehát nem a születési idő, hanem sokkal inkább a digitális technológiához való hozzájutás, sőt viszony határozza meg a viselkedést.** Ezt támasztja alá a KSH (jelenleg elérhető legfrissebb, 2019-es) felmérése a háztartások infokommunikációs eszközhasználatáról. Ebből kiderül, hogy az internethasználók lakosságon belüli aránya: 86%, és ebben a 16–64. év közötti generációk gyakorlatilag „mindent” visznek. Az NMHH frissebb, 2021-es kutatása szerint a 15-50 éves korosztály 97,1%-a használja az internetet, de már 2 éves kortól kimutatható a használat.

Meglátásom szerint az online-világ és az ember viszonyát nem a beleszületés, hanem sokkal inkább a használat aktivitása befolyásolja. A többség részt vesz a digitális világban, de előfordulnak (tudatosan vagy más okból) kimaradók. A résztvevőknek legalább három jellemző típusuk van: proaktív, aktív, passzív. Ennek alapján jól jellemezhetőek a különböző viselkedésformák:

digitális	proaktív	az online, a közösségi média megszállottja, élete elképzelhetetlen	közösségi médiahasználó
-----------	----------	--	-------------------------

		mobiltelefon nélkül; megoszt, letölt	
	aktív	célorientáltan használja az internetet	közösségi és hagyományos médiahasználó
	passzív	alkalmi használat, inkább csak keresésre, tájékozódásra, érdeklődésre használja az internetet	inkább hagyományos médiahasználó
nem digitális		tartózkodik az okostelefontól, internettől, nem használ bankkártyát, mobilfizetést	hagyományos médiahasználó

3. Nemzedéki kommunikációs tünettan (1—40/50 évesek)

Az ember alapvető viselkedési összetevői változatlanok (csoportlét, akciók, konstrukciók). A modern technológiák világában azonban elkezdődött ezek radikális elmozdulása, átalakulása, sőt egyes esetekben felszámolódása („egyszemélyes csoport”, „társas magány”). Feltűnőek az új viselkedésformák: megjelenés, csoportszerveződés, eszközhasználat, tanulás, időmérleg, készségek, tudásvilág, világnézet, pszichikai tünetek, amelyek ugyancsak mind kapcsolatban van a kommunikációs, nyelvi jelenségekkel.

Továbbra is megfigyelhetők az egyes korosztályoknál nemzedéknyelvi sajátosságok, így például az ifjúság alapvetően újító, kreatív, az itt tárgyalandó netnyelv leginkább aktív képviselője.

4. A netnyelv, digitális csoportnyelvek

Minden technikai eszköz hatással volt a nyelvre. McLuhan (1962) kifejezésével a könyvkultúra, a nyomtatás világa a Gutenberg-galaxis; a nyomtatott kultúra új gondolkodási és nyelvi létmódot hozott létre.

Másodlagos szóbeliség

Az elsődleges, közvetlen emberi beszéd mellett a hangrögzítési- és továbbítási technológiák hatására a 19. század végétől létrejön a beszéd új formája: a technikai eszközökkel továbbított beszéd. Walter Ong a telefon, a rádió, a televízió által megvalósuló szóbeliséget nevezi másodlagos szóbeliségnek. A másodlagos szóbeliség kommunikációs-nyelvi problémái: a felolvasás, a természetellenes hanglejtés, a téves hangsúlyozás. Ez abból adódik, hogy az elsődleges szóbeliség természetes és spontán, míg a másodlagos szóbeliség sok esetben tervezett, mesterkélt. Ide tartozik a média hangos nyelvhasználata, amelyben a szöveg-meghangosítás sokféle problémájával találkozni. Ezért fontos a médiaszereplők másodlagos szóbeliségre való felkészítése, azaz beszédoktatása.

Másodlagos írásbeliség

A 20. század végi digitalizáció hozza létre a másodlagos írásbeliséget. Előzménye az írógép és ennek folyománya, a gépirás; de valójában az informatikai korszak számítógépes írásmódját soroljuk ide: számítógép és szövegszerkesztő program segítségével vagy mobil- és okostelefonon alkalmazott, elsősorban magánjellegű vagy a közösségi médiában használatos írásbeli „beszédmód”. Sajátos és kb. 20 évig uralkodó technológiája volt az sms. Ezt az írásmódot Walter Ong rendszere alapján továbbgondolva másodlagos írásbeliségnek neveztem el. Felbukkant egy olyan írásmód, amely függetlenedett a hivatalos, elfogadott, sztenderd írásbeliségtől. Először a gyerekek telefonos rövid szöveges üzeneteiben (sms-eiben) jelent meg. Később az internet szinte minden magánjellegű és olykor a nagyobb nyilvánosságnak is szánt műfajában felbukkant: cset, msn, blog, poszt, komment. Ma már ott tartunk, hogy a kisebb és nagyobb közösségek, szubkultúrák levelezőlistáin (például vállalati belső levelezőlistákon) az informatikai világban felnőtt nemzedékek kizárólag ezt az írásmódot használják. Begyakorlottsága, elterjedése folytán egyre nagyobb teret hódít, sok esetben a hivatalos (akadémiai, iskolai) írásmóddal, helyesírással szemben lép föl, gyakorlatilag kiszorítani igyekszik azt. A másodlagos írásbeliség lényege: spontán szabályok által alakuló másféle, funkcionális írásbeliség. Érdekessége, hogy a mai gyerekek hamarabb és gyorsabban elsajátítják, mint az úgynevezett első (iskolai) írásbeliséget, sőt, van, aki ma már egyedül csak ezt a fajta írásbeliséget ismeri, és az iskolait nem.

A mobiltelefonos kapcsán az sms, az internet kapcsán először az e-mail, majd pedig a közösségi médiához kapcsolódó egyéb rövid üzenetküldő szolgáltatások kapcsán figyeltek föl alapvető nyelvi változásokra. Érdekes, hogy ezek közül nem egy nem egyetlen nyelvhez kötött, hanem univerzálisnak tűnő:

Nyelvi/nem nyelvi szint	Alsztint	Jelenség
Stilisztikai	lexikális	takarékvariáns (betűszó, szórövidítés, számhomofónia), angol nyelvi hatás, informatikai szakszókincs
	grammatikai	rongyirodalom, ellipszis (névelő, előjárósó, igék kihagyása), képregénynyelvi elemek (inflektívák – redukált igealakok)
	pragmatikai	(el)köszönés-elhagyás, gratuláció
Grafikus	helyesírás	mondatkezdő kisbetű, főnévkezdő kisbetű, nagybetűs írás (kiabálás)
	szövegformálás	interpunkció (szövegtagolás)
	jelkombinálás	hangulatjel (az inflektívák helyettesítése), kép-szöveg kapcsolat

Különösen feltűnő jelenség lett az ikonikus fordulatot jelző jelkombinációk, a kép-szöveg kapcsolatok létrejötte. Az emotikon, majd emodzsi a gépirás felé fordította a betűírást.

(Orto)grafikus jellemző	Példa
Helyesírástól való tudatos eltérés	kiejtés szerinti (mennyél), ly-tagadás (hüje), egybeírás (elmészteabúsba)
Rövidítések	nemtom, kbóig, délbe
Ékezetlenítés	atmegyek hozzád
Grafostiliztika	kis- vagy nagybetűzés, betű-írásjel sokszorozás (Neeem, Mi???)
Hangulatjel (emotikon), animotikon (mozgó emotikon), majd emodzsi; mém	☺
Metakritikus betűk/jelek	@narchia
Tagolatlan mondatszerkesztés	Ajjaj! Naná!
Elliptikus (hiányos) szerkesztés	ma tali? ma online sörözés?
Beszélt nyelvi elemek	juhhé
Idegen (főleg angol) nyelvi elemek	no comment

Példák:

egyszerű emotikon ☺

dinamikus emotikon (animotikon)

összetett emotikon (mondat): :-) :-(:(>:-(:-O :D xD XD <3 :P :3 xd

emodzsi-szöveg: Jó reggelt, Magyarország! ♥HU megunhatatlan 📱📺📺 20km ▲ #dunakanyar

Megvizsgálva ezeket a jelenségeket, nyilvánvaló, hogy az írásbeliség rendszerűen mozdult el egy másik irányba, amelynek eredménye: másodlagos írásbeliség; vagyis az írásbeliségben is létrejött a szóbeliségre korábban is jellemző többszintűség. A táblázat idővonalában feltüntetett időintervallumok jelzik a kommunikációra gyakorolt technológiák gyorsuló jellegét.

500 E -100 E év	BESZÉD (elsődleges)	
5000—500 év		ÍRÁS (másodlagos)
	1.spontán, természetes beszédmódok	1.emelkedett, művészi írás
	2.köznyelvi beszéd	2. köznyelvi írás
	3.emelkedett, művészi, retorikus beszéd	3. alacsonyabbrendű írásmódok
	technológiai váltások/digitalizáció/informatika	
20. sz.	másodlagos szóbeliség	másodlagos írásbeliség (netnyelv)
21. sz.	mesterséges intelligencia	
	harmadlagos szóbeliség?	harmadlagos írásbeliség?

A másodlagos szóbeliség és a másodlagos írásbeliség (netnyelv) az egész kommunikációs környezet eredménye és tükré. Ezt egy megújított retorikai keretben (e-retorika) érdemes bemutatni:

1.Mindenki, mindenhol szerző és kiadó (a média mindenhol jelen van).
2.A szüretlen, válogatatlan információ mennyisége robbanásszerűen nő.

3. Egyre több a keresés, gondot jelent az eligazodás, a választás.
4. Visszaszorul a hagyományos olvasás, terjed az „végigfutás”, valamint a képi olvasás.
5. Átalakul a tömegkommunikáció; létrejön az újmédia.
6. Átalakul az írásos (személyes) kommunikáció (másodlagos írásbeliség).
7. Átalakul a szóbeliség, létrejön (a hangrögzítés, és -továbbítás eredményeként) a másodlagos szóbeliség.
8. Zajlik a képi forradalom (ikonikus fordulat vagy forradalom), ez megjelenik az írásban.
9. Az alapvető emberi érzések megélése nehezebbé válik, mert az érzelmek kialakulásához (például együttérzés, rajongás) több idő kell.
10. A nyilvános és a magánszféra határa összemosódik (felszámolódik a magánszféra).
11. Állandó bekapcsoltság, elérhetőség („always on”).
12. Egyelőre normátlanság, (sokszor) gátlástalanság: az internet újszerűsége miatt még kezdetlegesen a lefektetett normák (például netikett), formálódóban van etikája.

5. A kultúrára és a nyelvre gyakorolt hatások

Az új technológiák átalakítják a társadalmat, kultúrát, és a nyelvre is hatással vannak. A „széles” vagy „örök” jelen korszakát jelentik a modern kommunikációs technológiák. Minden valószínűség szerint ennek az evolúciónak is hatással kell lennie: biológiai evolúciót követte a kulturális evolúció (nyelv, művészetek), most a tervezett evolúció következhet. Gyorsuló technológiák, gyorsuló nemzedékek, gyorsuló életmódbeli, kulturális, kommunikációs, nyelvi stb. változások. Az általános műveltség szerkezete megbomlott. A nemzedékek közötti kulturális hagyományátadás szakadozik. A hagyományos szocializációs helyzeteket és szerepeket sok téren felülírja a média; hiperszocializáció zajlik. Ikonikus, képi fordulat zajlik. A képolvasás más tudást igényel, mint a hagyományos olvasás. A technológia előreszaladt, a társadalomkutatás fáziskésésben van.

A gyorskultúra hatása a nyelvre: nyelvi változások felgyorsulása; új nyelvi regiszterek, új nyelvhasználati formák. Föltűnőek a nyelvi- és beszédproblémák (kommunikációs problémák): a másik ember megszólítása (verbális érintése), a történetmondás, általában a színes szóbeliség visszaszorulása. A kommunikáció két alapvető létmódja: az elsődleges beszéd és a másodlagos írás. A technológiai fejlődés a 19. század végétől létrehozta a másodlagos írásbeliséget, a 20. század végi digitalizáció a másodlagos írásbeliséget; de a technikai szingularitás előre jelzi a harmadlagos szóbeliség és írásbeliség létrejöttét is, aminek a társadalomra, kultúrára, nyelvre való hatásával egyáltalán nem számolunk. Az írásbeliség másfajta gondolkodást, érvelést jelent (pl. elterjesztette a lineáris témafejlődést és a szillogisztikus érvelést); ez pedig visszahatott a gondolkodásunkra. A másodlagos (technika közvetítette) szóbeliség témánk szempontjából főként a rádió és a televízió nyelvhasználatára vonatkozik. A másodlagos szóbeliség korábban nem ismert beszédproblémákat hozott magával: felolvasás, hangsúlyozás, hanglejtés. Az értő-értető felolvasás mindmáig problémát jelent a médiában és a közéletben. A digitalizáció egy spontán írásbeliséget alakított ki, ez a másodlagos írásbeliség. Ezt nem az iskolában tanítják, közösségi (folklorisztikus) átadásban lehet megtanulni és használni. Saját szabályrendszere van. A másodlagos írásbeliség ösztönösen magába olvasztja az írásfejlődés korábbi fokozatait, leginkább a képirást. A spontán fejlődő másodlagos írásbeliséggel az írásbeliség a szóbeliséghez hasonlóan többszintű lesz. A szóbeliség elszürküléséhez a modern technológiák is hozzájárulnak. Nyitott kérdés, hogy az új kommunikációs formák mennyiben alakulnak tovább spontán módon, és van-e lehetőség valamiféle beavatkozásra (tervezésre, stratégiára).

Nyitott kérdés, hogy az új, például képi nyelvi formákból mit vesz át később a köznyelv (helyesírás). Ha átvesz – és erre van esély -, akkor ennek milyen lesz a pedagógiája...

6. Javaslatok

- (1) Ameddig van hagyományos média, addig a közszolgálati értékek (köztük a nyelvi közszolgálati értékek) erőteljes képviselője.
- (2) Az újmédiában (és közösségi médiában) a közszolgálati értékek bevezetése, képviselője, támogatása.
- (3) Ehhez szolgálhat segítségül az általunk már korábban kidolgozott közszolgálati médianorma elképzelés.
- (4) Össztársadalmi szinten fontos a közösséget összetartó normák vonzó bemutatása, terjesztése. A mi ebből a nyelvi kérdést jelenti: a mintaszerű, magyar nyelvi norma (köszolgálati nyelvi norma) folyamatos fenntartása.
- (5) Ugyancsak össztársadalmi szinten a társadalmat romboló rossz szokások visszaszorítása.
- (6) Megoldásként kínálkozna a slow life, a lassítás filozófiája és gyakorlata, amelynek a népszerűsítése ugyancsak elemi fontosságú lenne...